

Adam Kajczyk
Elżbieta Skorupska

**KONTRAKT TRZYLETNIEJ TANUTY WSI BRZEZIE
MIĘDZY IMC PANEM ŁUGOWSKIM A SŁAWETNYMI
MIASTA GOSTYNIA OBYWATELAMI DZIEDZICAMI
SPISANY W ROKU 1791**

Brzezcie, jedna z najstarszych wsi w gminie Gostyń, pojawia się w źródłach historycznych już w 1278 roku. W akcie lokacyjnym miasta Gostynia, na prośbę Mikołaja Przedpełkowica herbu Łodzia, księżę wielkopolski Przemysław II wyraził zgodę na założenie miasta „na terytorium wokół Brzezcia”¹. W 1337 roku wnuk Mikołaja przekazał wieś miastu Gostyń. Mieszkańcy Brzezcia mieli ponosić ciężary na rzecz miasta w wysokości o połowę niższej niż mieszczanie. Od tej pory właścicielami wsi byli kolejni dziedzice Gostynia. Istniał tu folwark administrowany przez władze miejskie. Zapewne z powodu trudności związanych z zarządzaniem, w XVIII wieku Brzezcie wydzierżawiono.

Zamieszczony poniżej dokument *Kontrakt Trzyletniej Tanuty Wsi Brzezcie między Imc Panem Ługowskim a Sławetnymi Miasta Gostynia Obywatelami Dziedzicami Spisany, 1791* jest umową zawartą między władzami miasta a jednym z kolejnych dzierżawców Brzezcia. Znajduje się on w Archiwum Państwowym w Lesznie, w zespole Akta miasta Gostynia, sygn. 1. Jest jednym z wielu źródeł archiwalnych ukazujących historię wsi Brzezcie, które

¹ R. Rybicki, *Dokument lokacyjny miasta Gostynia*, „Rocznik Gostyński” 2014, nr 1, s. 110.

najczęściej dotyczą przekazywania gruntów należących do wsi lub rozwiązywania konfliktów między władzami miasta Gostynia a mieszkańcami Brzezia, jak również między samymi kmieciami.

Zawarte w poniższym dokumencie informacje pozwalają zorientować się w warunkach obowiązujących przy dzierżawie wsi. W umowie bowiem szczegółowo określono powinności dzierżawcy i uwzględniono konsekwencje, jakie spoczywały na nim w wypadku naruszenia postanowień kontraktu. Dokument zawiera też wzmianki o charakterystycznych dla tego okresu zjawiskach społecznych występujących także w Brzeziu, jak zbiegostwo chłopów czy niewłaściwe ich traktowanie. Poniższa umowa zawarta została na okres trzech lat. Taki okres dzierżawy krótkoterminowej dominował wówczas na ziemiach polskich.

Dokument napisany został w języku polskim z charakterystycznymi dla tego okresu wtrąceniami w języku łacińskim. Piękne, czytelne pismo bez skreśleń i poprawek umożliwia bezbłędne odczytanie słów używanych w XVIII wieku. Dlatego poniższy dokument zamieszczony został w oryginalnej pisowni, z zachowaniem obowiązujących wówczas reguł ortograficznych i gramatycznych. Autorem tłumaczeń fragmentów tekstu w języku łacińskim jest Robert Sochań, a wyjaśnienia znaczenia słów i wyrażen staropolskich dokonano na podstawie *Słownika języka polskiego* opracowanego pod redakcją Witolda Doroszewskiego oraz *Słownika języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka.

Kontrakt Trzyletniej Tanuty² Wsi Brzezie między Imc Panem Ługowskim a Sławetnymi Miasta Gostynia Obywatelami Dziedzicami Spisany, 1791

Między Sławetnymi Ludwikiem Raszewskim Burmistrzem z Radą, Melchiorem Drobinskim Wojtem z Ławicą³, Janem Ostrowskim, Antonim Ruszczyńskim Cechmistrzami y Starszymi Rzemieślnymi Społeczności Gostyńskiej Obywatelami Miasta Gostynia y całym tymże Miastem Gostyniem z Jedney, a Imcią Panem Andrzejem Ługowskim z Strony Drugiey Stawa pewny Kontrakt y w Niczym Nieodmienne Postanowienie w nizey Opisany Sposób: Iż pomienione Miasto Gostyn Maiąc Wies dziedziczną Brzezie Nazwaną w Powiecie Kosciańskim⁴ leżącą Dekretem iednak Trybunalskim pod Protekcyą Jasnie Wielmoznemu niegdys Radzewskiemu Podkomorzemu Poznańskiemu Dziedzicowi połowy Miasta Gostynia y Sukcesorom Jego Zleconą, teraz zas pod Protekcyą Jasnie Wielmoznego Jana Nepomucena Myciel-skiego Starosty Osnickiego połowy Miasta Gostynia Dziedzica y Sukcesorow

² Tanuta – dzierżawa, czynsz dzierżawny.

³ Ławica – urząd ławników.

⁴ Gostyn znajdował się w powiecie kościańskim do roku 1793.

Jego Zostaiącą, Za Wyrażnym tedy Tychze Jasnie Wielmożnych Protektorow Panow y Osobliwszych Dobrodzieiow Swoich Dnia Dziewiątego Miesiąca Pazdziernika 1790 Roku Datowanym Konsensem⁵ przyrzeczoną Wies Brzezcie z wszelkimi Budynkami Folwarcznymi, Wieyskimi, Kmieciami, Chałupnikami y wszystkim Poddaństwem Oboiey płci, ich robociznami i Powinnosciami, Czyszami, Daninami, Bydłem rogatym tak Folwarcznym iak pociągłym, Owcami co ich się przy odbieraniu w Posesya⁶ liczyc będzie, y z Przychowkami Wszelkimi, iakotez y wszystkimi Wsi tey przyległościami, Gruntami, Rolami, Polami tak Oziminą iak y Iarzyną⁷ Zasianemi, Łakami Smugami⁸ Intratami⁹ y pozytkami wszelkimi, z Stawami Dwieima dawniey iuz iak od Roku przez Imci Pana Ługowskiego Zarybionemi, Samych tylko Szołtysow y Ich Powinnosci Zupełnie Sobie Excypuiąc¹⁰; temuz Imci Panu Andrzeiowi Ługowskiemu w Trzeletnią Harendowną bez Defalki¹¹ wspomniane Miasto Gostyn puszcza y Oddaie Posesya Zaczynaiącą się w Poniedziałek Pierwszy po Święcie Świętego Jana Chrzciciela w Roku terazniejszym 1791¹², a Konczyc się maiącą w Roku |: da Bog |: 1794. Dnia tegoż, ato za Summę Dziewięciu Tysięcy Trzechset Złotych Polskich. Na Ktorą Summę ze iuz Imc Pan Ługowski Zaliczył Miastu w takich iego potrzebach a Mianowicie na Zupełne Wyplacenie Podatkow Czopowego y Szełężnego¹³ Dnia 23 Miesiąca Pazdziernika 1789 Roku Złotych Polskich 500. Znowu na Założenie Poczworowego Podymnego¹⁴ za Kmieci y Chałupnikow Poddanych Brzeskich Dnia 9. Miesiąca Kwietnia 1790. Roku, Złotych Polskich 212. Potym Ofiary Dziesiątego Grosza¹⁵ podług Kwitow Złotych Polskich 242. groszy 8. y przy osadzaniu Kmiecia Jorgawki w Roku zeszłym 1790. Diebus Julii¹⁶ na Zapomnienie tegoz Kmiecia Jorgawki Wydał podług podanego Regestru Złotych Polskich 102. Co

⁵ Konsensus – zgoda.

⁶ Posesya (posesja) – tu: dzierżawa.

⁷ Jarzyna – zboża jare, siane na wiosnę.

⁸ Smug – łąka znajdująca się w obniżeniu terenu, często podmokłego, w dolinie; tu: łąki w dolinie rzeczki Brzezinki.

⁹ Intrata – dochód, zysk.

¹⁰ Excypować – wyłączać.

¹¹ Harendowna (arendna – dzierżawa); bez defalki – dzierżawa bez obciążenia.

¹² 24 czerwca 1791 roku przypadał w piątek, więc umowa zaczynała obowiązywać od 27 czerwca 1791 roku.

¹³ Czopowe – podatek od produkcji i sprzedaży piwa, wódki, wina i miodu; szełężne – podatek pośredni płacony od ilości sprzedanych trunków wprowadzony w związku z przejściem wpływów z czopowego przez władze wojewódzkie.

¹⁴ Podymne – podatek pobierany od każdego komina (dymu) na dachu domu.

¹⁵ Podatek dziesiątego grosza (ofiara dziesiątego grosza, ofiara wieczysta) – podatek dochodowo-gruntowy ustanowiony przez Sejm Czteroletni, pobierany od szlachty w wysokości 10% i duchowieństwa 20% stałych dochodów, przeznaczony na wojsko.

¹⁶ Z języka łacińskiego *Diebus Julii* – w dniach lipca, w lipcu.

Czyni in Summa¹⁷ Złotych Polskich 1056. groszy 8. teraz zas przy odbieraniu Kontraktu Niniejszego Wyplaca temuz Miastu gotowemi Pieniedzmi Złotych Polskich 1800. a te Dwie Summy tak wzwyw wyszczegulniona iak na Dniu dzisiejszym Wyplacona, poniewaz, ogolnie ze biorac, Wynoszą in Summa Złotych Polskich 2856. groszy 8. więc iak pomieniony¹⁸ Imc Pan Ługowski ieszcze Złotych Polskich 6443. groszy 22¹⁹ Miastu wyliczyć będzie powinien, y na wszelką tegoz Miasta Rekwizycyą²⁰ Zupełnie Oddac Submituie się²¹, tak z Wyplaconych iuz rzetelnie I: iako wyzey: I y Odebranych Złotych 2856. groszy 8 praesenti Quietatur Contractu²².

Inwentarz Wsi pomienioney na Gruncie Spisany Strony Obiedwie pod Niewaznoscia Kontraktu tego Oddac Sobie będą powinny, według Którego Zasiewki Oziminne y Jare tak dokładnie y dostatecznie, iak że teraz Odbierze, na Wczesnie y dobrze Sprawionych Rolach czystym Gruntowym Ziarnem Obsiac, Ugory przed Świętym Janem poorac, Mierzwy²³ powywozic Smugow od Spasi bronie²⁴ Imc Pan Posesor tenebitur²⁵, zgoła tak Imc Pan Ługowski przy expiracyi²⁶ Trzeletniey Tenuty Wies przerzeczoną y z takimi Zasiewkami pomienionym Odda Dziedzicom, iak ią z iakimi Zasiewkami przy tym Kontrakcie w Swoią Odbierze Posesya. Dlaczego Inwentarz ten in Fundo²⁷ Spisany y Imci Panu Ługowskiemu podany do Niniejszego Kontraktu, vicissim²⁸ Kontrakt do Inwentarza ma byđ referowany²⁹.

Waruie³⁰ zas Sobie mocno Miasto Gostyn, aby Imc Pan Ługowski Dobra tego Wsi Brzezie Nikomu nie Subharendował³¹ Sub Nullitate Contractus praesentis³². Poddanych y Inwentarza do Zadnych nad Zwyczaj Powinnosci Imc Pan Ługowski pociagac nie będzie, ani ich tez Niezwyczajnemi Sztraffa-

¹⁷ Z języka łacińskiego *in summa* – ostatecznie, razem.

¹⁸ Pomieniony – wymieniony, wspomniany.

¹⁹ 30 groszy było równowartością jednego złotego.

²⁰ Rekwizycja – tu: wezwanie.

²¹ Submitować się – wytłumaczyć się, usprawiedliwić; tu: zobowiązać się.

²² Z języka łacińskiego *praesenti Quietatur Contractu* – skwitowane jest na mocy niniejszej umowy.

²³ Mierzwa – zgnieciona słoma używana na ściółkę dla bydła, obornik słomiasty.

²⁴ Smugow od Spasi bronie – tu: bronie łąki od wyeksploatowania przez wypasanie na niej bydła, niedopuszczanie do niszczenia traw przeznaczanych na siano.

²⁵ Z języka łacińskiego *possesor tenebitur* – posesor zobowiązuje się.

²⁶ Expiracja – wygaśnięcie, zakończenie kontraktu.

²⁷ Z języka łacińskiego *in Fundo* – w majątku.

²⁸ Z języka łacińskiego *vicissim* – wzajemnie, razem.

²⁹ Referować – tu: odwoływać się, odnosić się.

³⁰ Warować – tu: zastrzegać.

³¹ Subharendować – wydzierżawiać, dać komuś w poddzierżawę.

³² Z języka łacińskiego *Sub Nullitate Contractas praesentis* (końcówka -tis zapisana skróto-wo) – pod groźbą unieważnienia niniejszej umowy.

mi³³ y Karami obkładać, bo gdyby Który z Okazyi takowego naprzykrzania się z Dobr Uszedł, tedy go Stawic albo inszego Zasadzic Imc Pan Posesor tenebitur. Gdzieby zas o wspomozenie Poddanych iako to w pozyczaniu im Zboza lub o insze Zaratowanie ich potrzeb chodziło, tego Imc Pan Ługowski bez Wiadomosci Dziedzicow czynic nie ma ale Uczynnosc takową za zgodnym Onychze dozwozeniem swiadczyc im będzie. Budynki Folwarczne y inne wszystkie w NalezYTEY Konserwacyi bydz powinny, aby się przez opieszalą a dopieroz wcale Zaniedbałą Poszycia, Kominow, Lepianek poprawę nie Zruynowały. Cokolwiek Zaciągiem postawic lub reparaowac będzie mógł, Czynie to Submituie się, Co zas Rzemieslnikiem pravio Consensu³⁴ Dziedzicow budowac lub reparaowac będzie trzeba, to Circa expirationem Contractus³⁵ od Miasta przyięto bydz powinno. Revisionem Fundi toties, quoties Videbitur³⁶ takze y Budynkow wszelkich Dziedzicy Sobie praecavent³⁷.

Imci Pan Ługowski takze Waruie Sobie wszelkie przypadki iakoto Gradobicie, Ogien Piorunowy, przypadkowy, powieśny, Inkursyą³⁸ Nieprzyjacielską, Nieurodzay Znaczny, Powietrze na Ludzi y na Bydło wszelkie, czego y Miasto Gostyn noc excludit³⁹ z Których gdyby iaka nieszczęśliwość miała evenire⁴⁰, tedy za wczesnym Obwieszczeniem Imci Pana Ługowskiego Strony Obiedwie Przyjacioł uprosic y Sprowadzic maia, y Ich się zupełnie Kontentowac⁴¹ Deczyzą exclusis Omnibus Juris Terminis⁴².

Nakłady Liwerunkow⁴³ lub Furaziow⁴⁴ Żołnierskich gdyby Które Nastąpic miały, te Imc Pan Ługowski za Wiadomością Dziedzicow wydawac albo Wydane Rewersem⁴⁵ okazac powinien.

Tandem⁴⁶ Waruie Sobie Miasto Gostyn, ze Meszne⁴⁷ I: co go się z Folwarku y z przyłączoney do Folwarku Kmiecey Roli Iwanowey nalezec pokaze: I do Koscioła Farnego Gostynskiego Imci Pan Posesor Oddawac

³³ Sztraf – kara, zwykle pieniężna. Grzywna.

³⁴ Z języka łacińskiego *praevio Consensu* – za uprzednią zgodą.

³⁵ Z języka łacińskiego *circa expirationem contractus* – przy wygaśnięciu umowy.

³⁶ Z języka łacińskiego *revisionem fundi toties, quoties videbitur* – obejrzenie majątku tylekroć, ilekroć uzna się za stosowne.

³⁷ Z języka łacińskiego *praecavent* – zastrzegają.

³⁸ Inkursja – napad, najazd.

³⁹ Z języka łacińskiego *non excludit* – nie wyklucza.

⁴⁰ Z języka łacińskiego *evenire* – nastąpić.

⁴¹ Kontentować – zadowolić się.

⁴² Z języka łacińskiego *exclusis Omnibus Juris Terminis* – z wykluczeniem wszelkich terminów prawa (termin – tu: termin sądowy).

⁴³ Liwerunek – podatek w naturze na utrzymanie wojska.

⁴⁴ Furaż – pasza dla koni wojskowych.

⁴⁵ Rewers – tu: dokument zawierający pokwitowanie otrzymanych pieniędzy.

⁴⁶ Z języka łacińskiego *tandem* – wreszcie, w końcu.

⁴⁷ Meszne – danina dawana duchownym w zamian za odprowadzanie mszy, zazwyczaj w postaci pieniężnej lub ziarna.

powinien. Także Prowizye Koscielne y Personalne a mianowicie od Anniwersarzowej⁴⁸ Summy Złoty 500. po Boianicki, od Summy Złoty 800. Czeprackich, y od Summy Tynfow 500 Sukcesorow Raszewskich ile na przyłączonych do Folwarku Gruntach Zeznanych i Zapisanych płacic Imc Pan Ługowski Obowiazany będzie, iako tez Prawem teraz Koronnym Ustanowiony Podatek Dziesiątego Grosza z Wypadłym od Niego Szeląnym przez połowę ato na Trzy Raty Złoty 242. groszy 6. Czyniący Imc Pan Posesor Zaspokoic, a Drugą połowę na Trzy Raty także podobną Summę Wynoszącą Miasto przyiac Submituie się. Tandem Wierdunki⁴⁹ Złoty Polskich 5 groszy 12. iuz y z Kmiecicy Roli Iwanowey Wynoszące Kosciółowi Starogostynskiemu. Potym Owsa Cwiercien⁵⁰ 4. y Wiertle 3⁵¹ Inclusive⁵² y z Kmiecą Rolą Iwanową do Dworu Dusinskiego, Znowu Pisarzowi Mieyskiemu Żyta wierteli Osm, Jęczmienia Wiertele Dwa, Grochu Wiertel, Prosa Wiertel Corocznie wydac będzie powinien y Kwity na to In rem Fundi⁵³ Odebrac.

Domawia się nadto pomienione Miasto Gostyn, azeby Ludzi z Brzezia iakoto Komornic y Dziewczyn Kmiecych lub innych do uprzatania Ulic y Rynku w Wigilią Uroczystosci Ciąła Panskiego Imc Pan Posesor przyslac, y tę Mierzwę przynajmniey Czterema Furami Kmieciami za Miasto wywieść nie Zbraniał się.

Przy Expiracyi zas Kontraktu tego Dziedzicy Wsi Brzezie Rumacyi Dwuniedzielney⁵⁴ Imci Panu Ługowskiemu Kontraktem pozwalaią Niniejszym. Który to Kontrakt Obiedwie Strony we wszystkich Punktach Zachowac y dotrzymac go Sobie pod Zakładem podobney Summy 9300. Złoty Polskich deklarując, dla większego Waloru y Wagi rękami podpisuią y Stwierdzaią własnymi, Forum Sobie in Casu Contraventionis⁵⁵ u J.W.W. Dworow Panow Swoich Naznacziac. Działo się to w Sesi Sławetnych Trzech Porządkow⁵⁶ Miasta Gostynia Dnia 26 miesiaca Lutego Roku Panskiego 1791.

Andrzej Ługowski P. wsi Brzezie

⁴⁸ Anniwersarz – rocznica, nabożeństwo w rocznicę jakiegoś wydarzenia.

⁴⁹ Wierdunek (wiardunek) – czwarta część zapłaty, dziesięcina płacona kościołowi w wysokości 12 groszy od łanu.

⁵⁰ Ćwiertnia – miara zboża lub mąki.

⁵¹ Wiertel – miara ciał sypkich i ciekłych, w różnych dzielnicach miała różną wielkość.

⁵² Z języka łacińskiego *inclusive* – łącznie, razem.

⁵³ Z języka łacińskiego *in rem fundi* – na rzecz majątku.

⁵⁴ Rumacya Dwuniedzielna – tu: czas dwóch tygodni na przeprowadzkę po zakończeniu kontraktu.

⁵⁵ Z języka łacińskiego *forum sobie in casu contraventionis* – sąd sobie w przypadku przeciwdziałania.

⁵⁶ Sesja trzech porządków – zgromadzenie miejskie. W miastach lokowanych na prawie magdeburskim władzę w od XVI wieku sprawowały tzw. trzy porządki, z których każdy miał określony udział w zarządzie miastem. Pierwszy to burmistrz z radą miejską, drugi – wójt z ławnikami i trzeci – starsi cechowi, tj. zarządzający cechami w mieście.